

A sabbát bibliai értelme és erkölcsi vonatkozásai¹

Manapság szép számmal vannak azok, akik az általános etika felől megpróbálják ezt a mi új világunkat kívülről szemlélni, jelenségeit elemezni és értékelni. A mi feladatunk viszont az, hogy ugyanezt felülről, azaz a Kijelentés szemszögéből tegyük. Ebből a nézetből három lesújtó észrevételt kell tennünk.

Először. Mindannyian tudjuk, az erkölcsstan analitikusai kórtünetként mutatták ki, hogy *a műszaki fejlődés mellett a tudati, az erkölcsi lemaradt*. Az erkölcsi-ségnek eme kullogása a társadalmi, politikai, gazdasági életterületeken torz jelenségeket szült, amelyeknek nem csupán szemléltői, de sokszor áldozatai is vagyunk. Egyes tudományos felfedezések, technikai vívmányok koraszülöttek (a görög *ἔκτρομα* szó Károli masszív fordításában: idétlen, 1Kor 15,8), mert még nincsenek „készen”, azaz erkölcsileg lefedezve. Egykor az élet minden területét az erkölcs határozta meg, s főleg a keresztyén erkölcsiségre kell gondolnunk, de most ez feje tetejére állítva jelenik meg: bizonyos társadalmi szükségek, gazdasági érdekek, politikai konstellációk új erkölcsöket szülnék – ha egyáltalán még erkölcsnek lehet nevezni ezeket a szükségből létrejött normákat.

Másodszor: egy, az előzőekből következő visszásságot figyelhetünk meg. Isten az embert megbízta, hogy viszonylagos ura legyen az általa teremtett világnak. (1Móz 1,28b) Az ember alanyi, a teremtett világ tárgyi mivolta közötti természetes kapcsolat torz helyzetbe került. Annak vagyunk tanúi és szenvedői, hogy *külső világunk jelenségei alanyként meghatározzák, és ezzel tárggyá teszik az embert*.

Harmadik észrevételünk az előző kettőből következik, és ez egy újabb szerepcsere: *az ember mind többet és többet akar birtokolni, s nem veszi észre, hogy ezzel feladja önlényét*. A lenni vagy bírni filozófiai kérdést Jézus közérthetően, csodálatos egyszerűséggel fogalmazta meg: az élet több, mint az eledel (Mt 6,25), s ugyanerre vonatkozik egy másik kijelentése is: „mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri is, de lelkében ... kárt vall”, ahol a *ψυχή* az embert önmagát jelenti. (Mt 16,26)

A műszaki fejlődés mögött kullogó erkölcs, az ember-alany tárggyá válása, a lenni elvesztése a birtokolni hajszolásában olyan tünetegyüttes, amely vonatkozik arra is, amiről ennek a konferenciának a tematikája szól: a piaccgazdaság érdekei mögött lemarad az erkölcs, az anyagi érdek diktálja a munka és a pihenés ütemét. Még közelebb kerülve a témához: felborul az Isten által az ember érdekében rendelt 6+1 ritmus, az ember tárgyként ennek aláveti magát, s nem látja be, hogy így veszélybe kerül maga az ember mivolt, s nem csupán lelki, szellemi habitusában, hanem testi, biológiai meghatározottságában is.

¹ Előadásként elhangzott 2004. május 15-én Fugyivásárhelyen, a *Studium Academicum* konferenciáján.

Az Ember Fia a szombatnak is Ura (Mk 2,28) – Jézusnak ez a kijelentése helyreállítja az ember és a törvény viszonyát. A piacgazdaság iratlan törvényei meghatározzák az emberi cselekvést és magát az embert is. A törvény megkötöttsége alól van szabadulás, s ez az evangélium. De a piac törvényei alól nincs, ha csak nem értjük meg, és nem vonatkoztatjuk erre is Jézus szavait. Az egyháznak, az egyházban élő és az evangélium szerint gondolkozó teológiának Istentől kapott feladatai vannak, amelyeket fel kell ismernie és a misszióban – aránylag kis hatóterületünk ellenére – érvényesítenie kell.

E rövid elvi bevezetés után a következő, a sabbáttal kapcsolatos kérdésekről fogok beszélni: I. Exegetikai és biblikai teológiai megalapozás. II. A sabbát kötelezése. III. A sabbát feloldása. IV. Etikai következtetések.

I.

Három ószövetségi szövegegységet elemzek, természetesen lemondva a részletes exegézisről, csupán a sabbát-utalásokra térve ki.

1. *1Móz 2,1–4a*-ban a papi műveltségű szerző a hatnapi teremtés után leírja a *hetedik nap* történéseit. Mielőtt a szöveg három sajátos kijelentésére figyelnénk, a bevezető mondatnál érdemes megállni. Elvégeztetett az ég és föld. Az általános alany esetleg bizonytalanságban hagy... a pap elővesz egy másik íróeszközt, a *calamus Spiritus Sancti*-t és megmagyarázza: amikor elvégezte *Isten* az ő munkáját. A világ nem magától lett, Isten teremtette.

– Feltűnik, hogy a **נָשָׂא** (megszűnik) ige kétszer is előfordul, de az, amit várnánk, a sabbát főnév hiányzik, mert Istennek nincs pihenőnapja. Sabbátja csak az embernek van.

– Továbbá: A szövegben hangsúlyos (háromszor fordul elő), hogy Isten a teremtői munkájától szűnt meg. Ez egyfelől azt jelenti, hogy többet nem teremt, másfelől azt, hogy a többi munkájától „nem szűnt meg”. A gép ugyan forog, de az Alkotó nem pihen, hanem gondviselésével fenntartja a megteremtett világot. Íme nem szunnyad, nem alszik Izrael őrizője – vallja a zsoltáros. (121,4) Érdemes idézni a Vizsolyi Biblia széljegyzetét: „nem teremté az után semmi új állatot, mert a teremtett állatokról való gond viseléstől soha nem szűnik meg”.

– Végül: A szövegben a legkülönösebb kijelentés, hogy Isten a „hetedik napon” végezte be teremtői munkáját, pedig az addigiakban arról volt szó, hogy hat nap alatt teremtett, s természetesen a későbbi bizonyoságtételekben is ez olvasható. A hetvenek aztán ki is javítják hatodik napra (ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἕκτῃ), de minden más fordításban marad a maszorétszöveg: die septimo (Vulgata), am siebenten Tage (Luther), heted napon (Vizsolyi). Ez az „akkor hagyta abba, amikor bevégezte” azt is jelentheti, hogy Isten munkájában nincs kihagyás: a teremtés után közvetlenül megkezdődik a gondviselés.

2. A sabbát az ember számára rendelt *munkaszüneti nap*. A Tíz Ige mindkét szövegváltozatában (*2Móz 20,8–11* és *5Móz 5,12–15*) a munkaszünetnek társadalmi vonatkozása is van, s ez főleg a Deuteronomiumban hangsúlyos: „hogyan megnyugodjék a te szolgád és szolgálód, mint te magad”. Ezzel a családfőt fele-

lősséggel terheli meg, hogy a „kapuin belül levők” pihenésére is vigyázzon. A piacgazdaság iratlan törvényei megkövetelik, hogy az egyes gazdasági egységekben az alkalmazottak vasárnap is dolgozzanak, s ez nem is a szolgák és a szolgálók bűne, hanem a tulajdonosé. El lehet menni addig, hogy az egyháznak örködnie kell afölött, hogy a tulajdonában levő ingatlanok lakói, vagy a kereskedelmi egységek dolgozói vasárnap pihenjenek.

3. A sabbáttörvény részletezése egy későbbi rendelkezésben, 2Móz 31,12–17-ben olvasható. Ennek a szövegnek egyik elemére utalok, és emelem azt üzeneti szintre: *a sabbát a szövetség jele*. Bár csak három ószövetségi szövetségekötésről szoktunk beszélni – noéi, ábrahामी és sínai-hegyi szövetség –, a jelzett szöveg szerint egy negyedik is az, mégpedig a teremtésben adott szövetség. Fel kell figyelni a szövetségkötés körülményeire: vége az özönvíznek, Isten szövetséget köt Noéval az egész új világra nézve s adja a szivárvány jelét; vége Ábrahámék vándorlásának, Isten szövetséget köt Ábrahámmal utódaira nézve, új életforma, a választottság veszi kezdetét, s elrendeli a körülmetélés jelét; vége az egyiptomi szolgaságnak, Isten a Sínai-hegy alatt szövetséget köt Mózesrel Izrael népére nézve, az új életforma a szabadság, s ennek jele a vér... Jézus bevégzi tanítói munkáját, készül a kereszthalálra, s szerzi az új szövetséget, amelynek jele a vér (e pohár az új szövetség az én vérem által, Mk 14,24; Lk 22,20; 1Kor 11,25). Ezekbe a párhuzamosságokba beillik a következő gondolat is: vége a világ teremtésének, megkezdődik az új élet, s ennek jegye a sabbát. Formálisan a teremtésben megkötött szövetségről ugyan a teremtéstörténetben nincs szó, de tartalmilag és 2Móz 31 utalásával ez történik.

Ez utóbbi szövegben az író a sabbátot örök jelként említi. Ehhez kapcsolódik előadásomnak következő két része a sabbát kötelezettségéről és feloldásáról.

II.

Isten újszövetségi népének is van sabbátja. (Zsid 4,9) Kérdés, hogy Istennek Jézus Krisztusban megváltott népe mennyiben és miért *kötelezett* ezt megtartani. Az újszövetségi nyugalomnap jelentőségét és kötelezését három szempontból fogom megvizsgálni.

1. Ahogyan láttuk, a sabbát Isten *jele*, amelyet az ember számára adott. A sabbát jelről kettős értelemben beszélhetünk.

a. A világ teremtésének két leírásában két különböző szemlélet figyelhető meg. Az első (1Móz 1,1–2,4a) idői, a második (1Móz 2,4b–25) téri. Ahogyan a kert közepében levő két fa jelzi, hogy a tér Istené, az ő szuverén felségterülete, úgy a sabbát annak jele, hogy *az idő is Istené*, az ő felségideje. Isten igényt tart a folyó időre, annak minden napja az övé. A hét napból bérbe adott hatot, de ő ennek a hatnak is Ura – az embernek nem szabad erről elfelejtkeznie. Ezt húzza alá egy másik sabbátleírás: jel közöttem és közöttetek nemzetségről nemzetségre, hogy megtudjátok, hogy én vagyok az Úr. (2Móz 31,13) Amikor az ember a hetedik napon nem hagyja abba munkáját, amikor a piacgazdaság törvényeivel felülírja Isten törvényét, nem csupán önmaga, testi-lelki egészségét rontja meg, és nem

csupán Isten törvényét hágja át, hanem az Ő szuverenitását sérti, maga Isten ellen vétkezik.

b. A Zsidókhoz írt levél szerzője arról beszél, hogy *Isten népének is megvan a sabbátja* (4,1–11) – a hetedik nap ilyen értelemben is jel. A sabbát átvitt jelentése már az Ószövetségtől sem idegen, s a honfoglalás utáni állapotot jelöli, a pusztai vándorlás zaklatottsága utáni nyugalmat. (Józs 21,44) Isten népe, az egyház, Isten országában nyugszik meg, s minden hetedik nap annak a jele, hogy van értelme és célja az időben történő földi vándorlásnak.

2. A „szent gyülekezés szombatja” (3Móz 23,3) kifejezés kapcsán beszélünk a sabbát *liturgiai* jelentőségéről. Némileg utal erre a „szent sabbát”, a „sabbátot megszentelni” (2Móz 20,11b; 31,14) kifejezés, ti. a szent Isten számára félretettséget jelent. A Heidelbergi Kátének a negyedik parancsolathoz fűzött magyarázatában találjuk meg ennek értelmét: engedvén, hogy a Szentlélek végezze bennem a maga munkáját, s így az örökkévaló ünnepet már e földi életben elkezdjem (103. fejelet). A keresztyén sabbát a magunktól Isten felé fordulásnak a rendelt ideje.

3. A sabbátnak van ún. *társadalmi* jelentősége is. Isten a 6+1 napi időbeosztással gondoskodott arról, hogy a kifáradt ember megnyugodjék. Ő jobban ismeri a mi bioritmusunkat, mint mi, akik nemegyszer visszaélünk testünk, lelkünk teremtett adottságaival, képességeivel. A szombat az emberért van (ezt Jézus más összefüggésben mondja, s a következőkben erre még utalok), s ha az ember nem adja meg saját magának az Isten által rendelt pihenést, önmagát károsítja meg. Figyeljünk fel az egyik sabbátrendelés mellékmondatára: „... a hetedik napon pedig pihenj, szántás és aratás idején is pihenj” (2Móz 34,21), azaz a feltétlen szükséges és sürgős munkát se végezd el. Ha a sabbát megrontásáról az előbbieken azt mondtam, hogy Isten elleni bűn, akkor most az is igaz, hogy embertelenség. Ha bármilyen más törvény, például az önhajszoló piacgazdaság a megnyugvás, pihenés rovására megy, az önpusztítás.

III.

Átlépve az Újszövetség világába, feltűnik, hogy Jézus sabbátnapon munkálkodott, s az, hogy és ahogy erről tanított. A kötelezettség mellé – amelyről eddig szó volt – oda kell állítanunk a keresztyén embernek Jézus Krisztusban megnyert *szabadságát*. Jézus sabbátvitáiból két kijelentést tarthatunk irányadónak: „az Ember Fia a szombatnak is Ura” és a „szombat lett az emberért, nem az ember a szombatért”. (Mk 2,27–28) Mindkettőben a sabbáttörvény betű szerinti betartása alól old fel, mégpedig azt a szükséghelyzetet figyelembe véve, amelyre az Ószövetség nem adott felmentést (szántás és aratás idején sem volt szabad dolgozni), s mindkettőnél életszükségről van szó, mert az élet a sabbáttörvényt felülíró legfőbb jó. Erről két vonatkozásban kell beszélnünk: az én szükségem és a mások szüksége.

A sabbátnapi kalásztépés leírásában csak Máté jegyzi meg, hogy a tanítványok azért tették ezt, mert megéheztek. (Mt 12,1) Ezt kapcsolja Jézus ahhoz, hogy

Dávid megéhezett és megette a papoknak félretett szent kenyereket. (1Sám 21,1–6) Mind Dávid, mind a tanítványok *saját életük* érdekében cselekedtek, mert a szombat van az emberért és az ember életéért, mert az élet több, mint az eledel. (Mt 6,25) Eldönthető-e kazuisztikusan, hogy mi az az ételszükség, amely engem magánemberként vagy hivatali vezetőként felold a máskülönben kötelező munkatiltalom alól? Ajánlhatom-e másnak, hogy a nyugalom napján ne menjen templomba, hanem dolgozzék? Erre a kérdésre valamivel később próbálok felelni.

Jézus utal arra, hogy a papok elvégzik sabbátkor a körülmetélést (Jn 7,22–23), megtörik a sabbátot, amikor a templomban áldoznak, s ezzel nem vétkeznek (Mt 12,5), természetesnek tartja, hogy a verembe esett állatot sabbátkor is ki kell húzni. (Mt 12,11; Lk 14,5) Mindenekfölött, vállalja a gyógyításai után elhangzó sabbáttörési vádakát és az üldözést is. (Jn 5,9–16) Azt is mondhatnók: az lenne a bűn, ha a papok nem végeznék el az istentiszteleti szolgálatot, ha az orvosok nem gyógyítanának, ha az életveszélybe került élőlényeket nem mentenők meg. Lényegében véve a *munka* és a *szolgálat* megkülönböztetéséről van szó, s ezt az Ószövetség nyelve nem tudja, az Újszövetségé meg tudja tenni. (A héber אֲבוּרָה egyformán jelent munkát és istentiszteleti szolgálatot, a görögben más az ἔργον és más a διακονία.) Ugyanaz a teljesítmény lehet munka is, szolgálat is. Kissé messziről hangzó párhuzam, de visszhangosnak is tekinthetjük: ahogyan Isten hat napon át megteremtette a világot, de a hetedikkel megkezdődött gondviselő munkája, úgy az embernek munkára adatott a hat nap, és sajátosan a hetedik (természetesen nem csak ez) arra, hogy mások felé a gondviselő szolgálat alkalmait keresse, és a szolgálatot végezze.

Mindkét kérdéskörnél a fogalmi szétvetés nem nehéz, a szabályt könnyű szabatos meghatározásokba önteni. Amikor keresztyénként én magam ételszükségbe kerülök, amikor másoknak szüksége van a szolgálatra, akkor szabad vagyok, „megtörhetem” a sabbátot. De ezt alkalmazni kell a magunk életére és a társadalomra. Hogyan? Ehhez két előzetes megjegyzést kell fűznöm: Egyrészt azt, hogy az élet mindig több, mint a szabály, s innen az előadói asztaltól bármit is fogalmazok meg, nagyon sokszor a mindennapi életben alkalmazhatatlannak bizonyul. Másrészt a keresztyén életet nem lehet lehozni a kazuisztika szintjére (az írástudói kazuisztika gyökereit megtaláljuk például ebben a mondatban: ne geryessetek tüzet szombatnapon, 2Móz 35,3), s Jézus le is leplezi a farizeusi kazuisztika csődjét. Erre egy olyan megoldási kísérletet ajánlok, amely a keresztyén szabadság sok más kérdésére is érvényes.

A rabbik megállapították, hogy a Tórában 613 parancs van, ezeknek egy kisebb része elrendelő (ezt kell tenned), nagyobb része tiltó (ezt nem szabad tenned). A keresztyén ember, ha egyáltalán ezt a minőségét meg akarja élni, a Szentírásban megtalálja annak a normáját, hogy mi szabad és mi tiltott. De nem mindig, talán többször nem, mint igen. A szabad–nem szabad között cselekvési úr van, amit egyéni döntésekkel kell kitölteni. Ezt én *lelkiismereti sávnak* nevezem, azaz a lelkiismeretem szerint döntöm el, hogy az adott helyzetben valamit szabad vagy nem szabad megtenni. De a lelkiismeret az egyik legsajátosabb és legegység-

nibb emberi állag, az Én ítélőszéke. Ha csupán az Én ítéli meg az én cselekedetét, a lelkiismeret megcsalhat, azaz becsaphatom magamat, s ez sajnos már-már mechanizmusként működik. A szombat van az emberért – mondja Jézus, de ehhez mindjárt hozzáteszi, hogy az Ember Fia Ura a sabbátnak, mielőtt még maga az ember uralkodna afölött. A szabad–nem szabad kérdésünkben ez most azt jelenti, hogy én döntök, az én lelkiismeretemről van szó, de csak arról, amelyet először Isten elé állítottam.

IV.

Előadásom utolsó, záró részében két mai kérdést vizsgálok meg az eddig elhangzó bibliai és elvi megalapozás tükrében: visszaélés a nyugalom napjával és visszaélés az oktanul megnyújtott szabad szombattal. Mindkettővel nemcsak Isten törvénye ellen, hanem maga Isten ellen vétkezünk, s mindkettővel a magunk embersége válik kérdésessé.

1. *A nyugalom napján dolgozni*, közerkölcstelenség. A kereskedőszellemisség, a versenyhajsza – s ebben a piacgazdaság az első számú vádlott – olyan megfogalmazatlan törvényeket diktálnak, amelyek ellentmondanak Isten akaratának. Mindezek azt sugallják az embernek, hogy ha érvényesülni akar, fel kell adnia nyugalomát, pihenését, családját, részvételét az egyház életében. Ezért hozzátoldhatja napjához a hetediket, nappalához az éjszakáját. Tudom, hogy az utalás csak másodfokon és átvitt értelemben igaz, de ilyen feltétellel szabad idéznem azt, amit a teremtéstörténet negyedik napjánál olvasunk: Isten elválasztotta a nappalt az éjszakától (1Móz 1,14), s a figyelmeztetés arra nézve is szólhat, hogy az ember ne tegye az éjszakát nappallá. Ez a *telhetetlenség* bűne, amelyről Jézus más szövegösszefüggésben szól, s bolondnak nevezi azt, aki csűrökbe halmozza termését (Lk 12,20) s pogányságnak azt, ha valaki azt hiszi, hogy természetét megnövelheti egy arasszal. (Mt 6,27) De az *aggodalmaskodás* is oda vezethet, hogy a mai ember feláldozza a nyugalom napját a többi haszon érdekében, s ez bűn, mert nem bízta életét Istenre.

2. *A munkára rendelt napon nem dolgozni* szintén közerkölcstelenség. A mai ember tízparancsolatában ez áll: négy és fél napon át végezd minden dolgodat, de két és fél napon át semmi dolgot ne tégy magad, hagyd, hogy szolgád, szolgálód és felebarátod végezze a te munkádat. A Tíz Ige sabbát-parancsolatában ugyan nem a munkakötelezettségről van szó, máshol, több helyen is a Szentírásban, talánunk erre rendelkezést, s túl az Ószövetségen, elég, ha Pál szavait idézzük: aki nem akar dolgozni, ne is egyék. (2Thessz 3,10) Az oktanul megnyújtott nyugalomnap alkalmat ad a henyélésre, a dorbékolásra, a tévé, a számítógép vonzásába kerülve, a teleikonolátriára. A szabad szombatos „fehér asztal” mellett olyan üzleteket is lehet kötni, amelyek máshol nem jöhettek létre, mert erkölcstelének. A szabad szombat nem egyszerűen a felnőtt, nagykorú embernek adatott, hanem annak, aki a keresztyénységében nagykorú.

Isten *megszentelte* a nyugalom napját, ezzel elkülönítette a maga számára, de ezt az ember érdekében tette. Azt szoktuk mondani, hogy a nyugalom napját Istennek szenteljük. Ez így van, de itt is rá kell jönnünk, hogy minden, amit Istennek szentelünk, a mi érdekünkben van, mert amikor mi Istennel törődünk, akkor magunkkal törődünk. Isten *megáldotta* a nyugalom napját, hogy azon az ember lelki gyümölcsökben részesedjék, hogy a mindenkori, megáldott ember a zsoltarossal együtt így énekeljen: Aldott az Úr, Izráelnek Istene öröktől fogva mindörökké. Amen, ámen! (Zsolt 41,14)

Az ENSZ világméretű felmérést indított, amelyben a következő kérdés is szerepelt:

„Kérem, mondja meg őszintén a véleményét arról, hogyan lehetne megoldani az élelmiszerhiányt a világ többi részén?”

A felmérés nagy kudarccal végződött, mert:

- Afrikában nem tudták, mit jelent az *élelmiszer*,
- Kelet-Európában nem tudták, mit jelent az *őszintén*,
- Nyugat-Európában nem tudták, mit jelent a *hiány*,
- Kínában nem tudták, mit jelent a *vélemény*,
- Közel-Keleten nem tudták, mit jelent a *megoldás*,
- Dél-Amerikában nem tudták mit jelent a *kérem*,
- az Egyesült Államokban pedig nem tudták, mit jelent a *világ többi része*.